

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ДЮСШ

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF HEALTH SAVING COMPETENCE OF EDUCATORS OF SPORTS SCHOOLS

У статті аргументовано доцільність урахування здоров'язбережувального аспекта у формуванні особистості, починаючи з дитячого віку. Узагальнено, що зазвичай формувальний вплив на підростаюче покоління здійснюється в освітньому середовищі, що об'єднує шкільну і позашкільну системи освіти. Актуалізовано проблему формування здоров'язбережувальної компетентності школярів і молоді, зокрема в осіб, які цілеспрямовано займаються спортом з дитячого віку й інколи не зважають на здоров'язбережувальний зміст фізкультурної та спортивної діяльності. Важливу роль в означеному процесі виконують спеціальні заклади освіти – дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ), тому проблема формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців таких шкіл потребує поглибленого вивчення в контексті аналізу теоретичних засад досліджуваного процесу, де за основу взято законодавче забезпечення різного спрямування. Це документально-правове підґрунтя освітньої галузі, що охоплює позашкільну освіту, зокрема роботу ДЮСШ; законодавчі акти, що регулюють роботу сфери фізичного виховання і спорту, в якій важливу роль відіграє успішна діяльність дитячо-юнацьких спортивних шкіл і стосується не тільки підготовки гідної спортивної когорти її випускників, але й визначає спрямованість на здоров'язбереження учнів ДЮСШ, що базується на сформованості у них здоров'язбережувальної компетентності. Узагальнено, що спрямованість організації ефективної роботи ДЮСШ базується на законодавчій основі, сформованій у сфері освіти, фізичного виховання і спорту та охорони здоров'я. Комплексне поєднання законодавчого і науково-дослідного забезпечення організації діяльності ДЮСШ складає теоретичні засади дослідження і дає змогу визначити основні напрями роботи цих закладів позашкільної освіти, де особливої значущості набуває формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ. У статті вказано на подальші перспективи наукових розвідок у цьому напрямі, що полягають у визначенні структурних складників здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Ключові слова: освіта, дитячо-юнацькі спортивні школи, законодавча база, теоретичні засади, вихованці, здоров'язбережувальна компетентність.

The article deals with the argued expediency of taking into account the health saving aspect in the formation of personality, starting from childhood. It has been generalized that usually forming influence on the younger generation is carried out in an educational environment that combines school and extracurricular education systems. The issue of formation of health saving competence of schoolchildren and youth, in particular, in people who purposefully engage in sports since childhood and sometimes do not pay attention to the health saving content of physical culture and sports activities. Special institutions of education – sports schools (SS), play an important role in this process, therefore, the problem of the formation of health saving competence of educators of such schools requires an in-depth study in the context of the analysis of the theoretical principles of the researched process, which is based on legislative support of various directions. These are: documentary and legal background of the educational field, which covers extracurricular education, in particular the work of SS; legislative acts regulating the work of the field of physical education and sports, in which the successful activity of sports schools plays an important role and not only concerns the training of a worthy sports cohort of its graduates, but also determines the focus on health care of pupils of SS, which is based on the formation their health saving competence. It has been generalized that the direction of the organization of the effective work of SS is based on the legislative basis formed in the field of education, physical education and sports, and health care. Complex combination of the legislative, scientific and research support for the organization of the activities of SS forms the theoretical basis of the study and makes it possible to determine the main directions of the work of these institutions of extracurricular education, where the formation of health saving competence of pupils of SS is of particular importance. The article has pointed to the further prospects of scientific exploration in this direction, consisting in the determination of structural components of health saving competence of educators of sports schools.

Key words: education, sports schools, legislative basis, theoretical principles, educators, health saving competence.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.20>

Дорогін О.В.,

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Всебічний розвиток особистості безпосередньо залежить від впливу різних чинників на організм людини: екологічних, соціальних, освітніх, медичних тощо. Важливим аспектом у формуванні особистості, починаючи з дитячого віку, є визначення фізичного та психологічного стану людини, де враховується

здоров'язбережувальний компонент. Зазвичай формувальний вплив на підростаюче покоління здійснюється в освітньому середовищі, що об'єднує шкільну і позашкільну системи освіти. З метою забезпечення здорового способу життя й оздоровлення нації, актуалізується проблема формування здоров'язбережувальної компетентності школярів і молоді й зокрема в осіб, які цілеспрямовано займаються спортом з дитячого віку

й інколи не зважають на здоров'язбережувальний зміст фізкультурної та спортивної діяльності. Важливу роль в означеному процесі виконують спеціальні заклади освіти – дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ). Відтак проблема формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ потребує поглибленого вивчення в контексті аналізу теоретичних засад досліджуваного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зацікавлення науковців сучасними тенденціями фізичного виховання, спорту та здоров'я людини в національній системі освіти [10] і проблемами теорії здоров'я та здоров'язбереження [1]. Дослідники стверджують, що нині немає жодної сфери людської діяльності, яка не була б пов'язана з фізичною культурою і спортом; вказують на інтенсивність процесів інтеграції фізичної культури і спорту в охорону здоров'я; вважають, що осмислення проблеми співвідношення соціальної практики, спорту і способу життя людей багато в чому впливає на розвиток суспільства [2, с. 4]; розглядають організацію спортивно-масової роботи в закладах освіти як психолого-педагогічну проблему [12]; аргументують доцільність створення освітньо-оздоровчого середовища в загальноосвітньому закладі з метою формування культури здоров'я учнів [5]; пропонують модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища під час занять фізичним вихованням в основній школі [6] та реалізують педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти [13], враховуючи теоретичний і здоров'яформувальний аспекти формування культури здоров'я учнів [9] та ін. Проблема вдосконалення та інноватизації занять фізичним вихованням для зміцнення здоров'я учнів і формування культури здоров'я старшокласників у позакласній роботі [7] частково охоплює позашкільну освіту, яку надає система закладів ДЮСШ. Важливим аспектом у конкретизації здоров'язбережувального спрямування роботи ДЮСШ є теоретичний аналіз сучасних моделей державної участі в управлінні спортом [8]. Проте теоретичний аналіз наукових публікацій останніх років спонукає до висновку, що існує потреба узагальнення теоретичних засад формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ, що досі не було предметом поглибленого вивчення.

Мета статті – розглянути теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оздоровлення молодого покоління України охоплює різні аспекти теоретичного осмислення досліджуваної проблеми в контексті організації здоров'язбережувального середовища

в закладах освіти, спрямування роботи фахівців фізичного виховання на формування здоров'язбережувальної компетентності, культури здоров'я, вмінь і навичок здоров'яформувальної діяльності підростаючого покоління. Окреслені процеси розширюють теоретичне підґрунтя досліджуваної проблеми і здійснюються на основі врахування нормативно-правового забезпечення національної політики нашої держави та інтеграції законодавчої бази у різних напрямках роботи освітніх установ. Діяльність закладів освіти різного спрямування і відповідного рівня надання освітніх послуг базується на документальні основі, що формується згідно законодавчої бази, затвердженої керівними органами України.

Основне законодавче забезпечення розвитку освіти в контексті нашого дослідження відображено в Законах України. Так, у Законі «Про освіту» конкретизовано засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, серед яких визначено різноманітність освіти, що передбачає діяльність освітніх установ різного спрямування, зокрема закладів позашкільної освіти (стаття 14), до яких відносять і ДЮСШ, основною метою роботи яких є розвиток здібностей дітей та молоді у сфері фізичної культури і спорту. У Законі «Про освіту» вказано, що порядок, умови, форми та особливості здобуття позашкільної освіти визначаються спеціальним законодавчим актом, яким є Закон України «Про позашкільну освіту» [3], затверджений у 2000 році й доповнений відповідними змінами й уточненнями впродовж наступних років (до 2021 року включно), що відображає врахування прогресивних динамічних трансформацій у суспільстві й в освітньому середовищі.

Так, у Законі «Про позашкільну освіту» вказано, що до закладів позашкільної освіти відносяться фізкультурно-оздоровчі, спортивні заклади освіти, діяльність яких пов'язана із забезпеченням фізичного розвитку дітей та юнацтва. У статті 4 цього Закону позашкільна освіта розглядається як один із складників системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб [3].

Таким чином, сукупність нормативно-правових та відомчих актів, що регламентують діяльність різних освітніх установ, складають засадничі основи діяльності закладів освіти, до яких відносяться і заклади позашкільної освіти спортивного профілю, а саме – дитячо-юнацькі спортивні школи.

Робота ДЮСШ також має законодавче підґрунтя. За основу взято Положення «Про дитячо-юнацьку спортивну школу», затверджене постановою Кабінету Міністрів України у 2008 р., де ДЮСШ визначено закладом спеціалізованої позашкільної

освіти спортивного профілю – закладом фізичної культури і спорту, який забезпечує розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, визнаному в Україні, створює необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортсменів для резервного спорту [11].

Напрями вдосконалення роботи ДЮСШ окреслюються в інших документах, що складають основу законодавчої бази: Указі Президента України «Про деякі заходи щодо вдосконалення системи фізичного виховання дітей та молоді у навчальних закладах і розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні» (2009 р.); Національній стратегії розбудови безпечної і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (2020 р.); Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Положення про надання категорій дитячо-юнацьким спортивним школам» (2009 р.), «Про затвердження переліку документів, які повинна мати дитячо-юнацька спортивна школа» (2009 р.), «Про затвердження методичних рекомендацій щодо визначення рівня виконання вимог, яким повинна відповідати дитячо-юнацька спортивна школа для одержання відповідної категорії» (2009 р.), «Про використання навчальних програм з видів спорту у дитячо-юнацьких спортивних школах» (2009 р.), «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл» (2015 р.); у Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016 р.) та ін.

Розширює законодавче забезпечення функціонування ДЮСШ Закон України «Про фізичну культуру і спорт (1994 р.) з доповненнями, внесеними впродовж майже 30 років (до 2022 р. включно) [4]. У Законі окреслено засади державної політики у сфері фізичної культури і спорту, що ґрунтується на визнанні фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави; визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя (Стаття 4). Також у Законі дано уточнення сутності роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл, які визначено закладами спеціалізованої позашкільної освіти спортивного профілю – закладами фізичної культури і спорту, в яких вихованці мають змогу проявити свої здібності в обраному виді спорту й набути навички здорового способу життя (Стаття 10) [4], що є важливим складником здоров'язбережувальної компетентності.

Зауважимо, що проблема здоров'язбереження актуалізується в багатьох державних нормативно-правових документах Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я

України, Міністерства України у справах молоді та спорту щодо фізичного виховання дітей та учнівської молоді та ін., що становить основу теоретичних та експериментальних наукових розвідок у сфері вдосконалення фізичного виховання підростаючого покоління в напрямі формування у них здоров'язбережувальної компетентності. Так, у 2008 р. набув чинності Указ Президента України «Про пріоритети розвитку фізичної культури і спорту в Україні».

Аналіз змісту означених документів свідчить, що основна роль дитячо-юнацьких спортивних шкіл полягає в тому, щоб поряд з розвитком спортивних здібностей учнів і досягнення вихованцями певних спортивних успіхів, створювати умови для органічного фізичного розвитку, що відповідає здоровому способу життя підростаючого покоління. Відтак формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ набуває особливої актуальності. Наукові джерела, законодавчі та документально-правові матеріали, в яких акцентовано увагу на проблемі вдосконалення роботи освітніх закладів з фізкультури і спорту, оздоровчому спрямуванні роботи таких установ, можуть слугувати теоретичними засадами формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ.

Так, розглядаючи організацію спортивно-масової роботи в закладах освіти як психолого-педагогічну проблему, С. Онищук і С. Шеремет відзначають, що система організації шкільної та позашкільної фізкультурно-оздоровлювальної та спортивно-масової роботи дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів спрямована на реалізацію основних напрямів Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 № 347/2002, та Цільової комплексної програми «Фізичне виховання здоров'я нації», затвердженої Указом Президента України від 01.09.1998 № 963/98 [12, с. 65]. Науковці наголошують на одному з основних функціоналів спортивної діяльності вихованців ДЮСШ – оздоровлювально-рекреативному, позаяк заняття спортом позитивно впливають на здоров'я людини через доступність активного відпочинку та є джерелом позитивних емоцій [12, с. 66], і визначають сучасні тенденції фізичного виховання, спорту та здоров'я людини в національній системі освіти [10]. Дослідники відзначають у наукових розвідках взаємозалежність понять «здоров'я», «фізичне виховання», «фізкультурно-спортивна діяльність». Примітно, що інтеграція дефініцій «здоров'я», «здоров'язбереження» в контексті організації освітнього середовища спрямовує дослідницькі ініціативи у напрямі визначення спеціальних педагогічних умов забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти, в яких акцентовано

увагу на формуванні здоров'язберігаючих ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу; розробці педагогом ефективної програми на основі використання комплексу здоров'язберігаючих освітніх технологій [13, с. 180].

Таким чином, важливим аспектом організації роботи закладів освіти різного рівня і спрямування (у тому числі й ДЮСШ) дослідники вбачають формування здоров'язбережувальної компетентності. Відтак теоретичними засадами у зазначеному контексті є врахування законодавчого та документально-правового підґрунтя, що формується на основі Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1993 р.), в якому окреслено засади охорони здоров'я стосовно забезпечення гармонійного розвитку особистості (в тому числі й фізичного розвитку) і зміст якого постійно вдосконалюється з урахуванням сучасних вимог і потреб суспільства (2.05.2023 внесено доповнення до Закону, враховуючи військові дії на території України); Указу Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» (2002 р.); Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012–2020 рр. (2012 р.) та ін.

Отже, у процесі визначення теоретичних засад формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ необхідно брати за основу законодавче забезпечення різного спрямування, що впливає на розвиток всебічно розвинутої особистості. Це документально-правове підґрунтя освітньої галузі, що охоплює позашкільну освіту, зокрема роботу ДЮСШ; законодавчі акти, що регулюють роботу сфери фізичного виховання і спорту, в якій важливу роль відіграє успішна діяльність закладів ДЮСШ і стосується не тільки підготовки гідної спортивної когорти її випускників, але й визначає спрямованість на здоров'язбереження учнів ДЮСШ, що базується на сформованості у них здоров'язбережувальної компетентності.

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Робота закладів освіти на сучасному етапі розвитку суспільства спрямовується на формування всебічно розвинутої особистості й охоплює діяльність різних освітніх установ, до яких віднесено дитячо-юнацькі спортивні школи, що входять у систему позашкільної освіти. Спрямованість організації ефективної роботи ДЮСШ базується на законодавчій основі, сформованій у сфері освіти, фізичного виховання і спорту, охорони здоров'я. Комплексне поєднання законодавчого і науково-дослідного забезпечення організації діяльності ДЮСШ складає теоретичні засади дослідження і дає змогу визначити основні напрями роботи цих закладів позашкільної освіти, де особливої значущості набуває формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ.

Подальші перспективи в цьому напрямку вбачаємо у визначенні структурних складників здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчук Ю. Д. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
2. Борисова О., Петрушевський Є. Система організації та управління спортом в Україні в умовах глобалізації. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2018. № 3. С. 3–7.
3. Закон України «Про позашкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14.
5. Григоренко Г. В., Григоренко Д. П., Тесленко А. О. Формування культури здоров'я учнів в освітньо-оздоровчому середовищі загальноосвітнього закладу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2023. Вип. 91. С. 63–67.
6. Єфремова М. М. Модель формування здоров'язбережувального освітнього середовища під час занять фізичним вихованням в основній школі. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 67–73.
7. Кабацька О. В. Методика формування культури здоров'я старшокласників у позакласній роботі. *Педагогічні науки*. 2010. Вип. 56. С. 192–198.
8. Лисенко І. Теоретичний аналіз сучасних моделей державної участі в управлінні спортом. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2023. № 1. С. 44–47.
9. Ляхова І. М. Формування культури здоров'я учнів (теоретичний і здоров'яформувальний аспекти). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. Вип. 7 (115). С. 55–59.
10. Пішак О. В., Романів Л. В., Поліщук Н. М. Сучасні тенденції фізичного виховання, спорту та здоров'я людини в національній системі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 79. Т. 2. С. 53–59.
11. *Положення про дитячо-юнацьку спортивну школу*. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 993. *Урядовий кур'єр*. 2008. № 222.
12. Онищук С. О., Шеремет С. І. Організація спортивно-масової роботи в закладах освіти як психолого-педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 82. С. 63–68.
13. Товканець О. С. Педагогічні умови забезпечення здоров'язберігаючого середовища закладу освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. Вип. 2 (51). С. 180–183.